

A KOGNITÍV TUDÁS SZEREPE A POLITIKAI VEZETÉSBEN

JELIGE: KAM 712

LEZÁRÁS DÁTUMA: 2017. 01. 05.

Tartalomjegyzék

1. Kognitívizmus a politikában.....	3
2. Pszichológiai modellek és érvek a racionális döntéshozatal cáfolatára	4
3. Demokráciaelméleti problémafelvetések a politikai tudás tükrében	8
4. Szakértelem a politikai vezetés szintjén.....	11
4.1. A politikusok végzettsége, szakmai háttere	11
4.2. A szakértők szerepe a döntéshozatalban	14
5. Empirikus példák a vizsgált elméletek vonatkozásában.....	16
6. A tömegek bölcsessége – kitekintés a deliberatív demokráciák felé	19
7. Konklúzió	20
Irodalomjegyzék	23

A politikai vezetéssel foglalkozó kortárs irodalom egyre inkább azon az állásponton van, miszerint a kormányzást nagyban meghatározza a politikai vezető személyisége, politikai „skilljei” és a vezetési stílusa. Sok tanulmány Fred Greenstein modelljét veszi alapul az egyes vezetők összehasonlításánál (Greenstein 2009): egy 6 komponensből álló keretrendszer alapján vizsgálja a különböző politikusokat (nyilvános kommunikáció, szervezési képesség, politikai készségek, szakpolitikai vízió, kognitív tudás és érzelmi intelligencia). Tervezett kutatásom azonban csak az egyik szempontra helyezi a hangsúlyt, a kognitív tudás szerepére.

A kutatásban célom, hogy amellet érveljek, miszerint a politikai vezetés sikerének zálogát elsősorban nem az elméleti tudás, illetve az ezzel összefüggő kognitív képességek jelentik. Általánosságban a politikai vezetők ilyen téren nem múlják felül a választópolgáraikat.

Ha azonban a választók és a vezetők kognitív képességeiben nem találunk aszimmetriát, akkor kérdés, hogy csupán tájékozottságbeli eltérésről beszélhetünk, vagy a vezetők ténylegesen rendelkeznek egyfajta *politikai tudással*, mely által jobb döntéseket hoznak választópolgáraiknál? A vezető képes racionálisabb döntést hozni, vagy csupán értékek és érdekek mentén dönt?

Az írásom 6 részből áll: az első részben igyekszem felvázolni a kognitív tudással kapcsolatos legfontosabb fogalmakat, a második részben pedig pszichológiai modelleket és érveket hozok fel amellet, miszerint eleve kérdéses a politikai vezetők racionális döntéshozatalának a lehetősége. A harmadik fejezetben politikaelméleti problémákat vetek fel, melyek az információáramlás, az elszámoltathatóság és a képviseleti demokrácia elméletével kapcsolatosak. Végül az empirikus példákra helyezem a hangsúlyt, melyekben a konkrét alkalmazási lehetőségeket és eseteket veszem szemügyre: pl. politikai döntésekre hatás (külpolitikai példákkal szemléltetve), szakértői kormányzás, technokrácia, a képzettségek hatása a kognitív struktúrára, valamint a tanulmány végén visszatérek az állampolgárok és a vezetők döntéshozatalbeli képességeinek összevetéséhez.

1. Kognitívizmus a politikában

A kognitívizmus, vagy más néven megismeréstudomány tárgya az értelem és az emberi elme, leíró nyelve pedig a különböző információfeldolgozási modellek. Az 1960-70-es években egyre inkább felváltotta a behaviorizmus elméletét a pszichológia területén, így a hangsúly a viselkedéslélektanról áttolódott a megismerés és a mentális tevékenység tanulmányozásra. A kognitívizmus pszichológián belüli trónra lépésével egyidejűleg, a

politikaelméletben is a racionális választás paradigmája került a középpontba, így az olyan egyéb tényezők, mint például az érzelmek, teljesen háttérbe szorultak a kutatások során (Kiss 2013, 10).

A kognitív kompetencia egy olyan információkezelő rendszerként írható le, „amely információk felvételével, új ismeretek, tudás létrehozásával és önmaga módosulásával, fejlődésével (vagyis kognícióval) szolgálja az ember, a csoport, a társadalom, a faj túlélését, életminőségének megőrzését és javítását”. Az értelem szó így a kognitív kompetencia szinonimájaként használható. (Virág 2013, 34). A racionális döntés elméletének kiindulópontja a széleskörűen tájékozódó választópolgár, aki ismeretei és preferenciái birtokában hozza meg az számára legmegfelelőbb döntését. Tehát a kognitív pszichológiának és a racionális döntés elméletének is a középpontjában az információfeldolgozás áll. A fogalmak meghatározása alapján kijelenthető, hogy ismereteink bővítésével nagyobb az esély arra, hogy *jobb, ésszerűbb* döntéseket hozzunk, így a kognitív tudás mértéke korrelál a döntéshozatal minőségével. A kérdés azonban az, hogy ez az állítás a politika világára is alkalmazható-e.

Tanulmányomban a politikai vezetés témakörén belül a döntéshozatalra helyezem a hangsúlyt, azon belül is a racionális döntéshozatal lehetőségének kérdését vizsgálom. Körösényi vezérdemokrácia paradigmája például a politikai rendszer szereplőinek két csoportját is kívül helyezi a racionalitás körén: az állampolgárokat, mivel tájékozatlanok a közügyek területén, így nem képesek a hozzáértő döntéshozatalra, valamint a politikai vezetőket, akik bár többnyire ésszerűen működnek, a politikai tevékenységükben vannak olyan tényezők, melyek a politikai racionalizmussal nem magyarázhatóak. (Kiss 2013, 8).

A kutatás szempontjából fontosnak tartom, hogy a racionalitás fogalmát párhuzamba állítsam a szakértelem fogalmával is, mivel egy hozzáértő/szakértő elsődleges jellemzője a felhalmozott ismeretanyagon és tudáson alapuló érvelés és döntéshozatal. Így relevánsnak tartom megvizsgálni a technokrácia, a szakértői kormányzás, valamint a politikusok és szakértők viszonyát is.

2. Pszichológiai modellek és érvek a racionális döntéshozatal cáfolatára

Kiindulópontom, hogy napjainkban a fontosabb gazdasági és politikai döntések komplex döntéshozatali szituációkban születnek, mely a társadalmi jelenségek rendkívüli összetettségére vezethető vissza. Meszerics a világ komplexitásából kiindulva két altípust különböztet meg: az 1-es típusú komplexitás azt jelenti, hogy a hétköznapi egyének számára a

politika nem átlátható, továbbá nem rendelkeznek olyan kognitív képességekkel, melyek elegendőek lennének arra, hogy a társadalmi jelenségeket elemezni tudják. Itt viszont egy problémába ütközünk: ebben az esetben azt kellene találnunk, hogy a politikusok többsége a választók kvalitásait messze meghaladó kognitív képességekkel rendelkezik. Ez azonban a legtöbb esetben nem igaz: „szinte egyetlen Max Weberhez vagy Stephen Hawkinghoz mérhető kognitív képességű egyedet sem” találunk a politikusok között (Meszerics 2008, 155). Tehát ebben az esetben a kompetenciahiány csupán az információmennyiségen alapul, megfelelő ösztönzők mellett átlagos képességű polgárok is jól eligazodhatnak a politika szerteágazó világában.

A 2-es típusú komplexitás arra utal, hogy a politika összetett világa nem kiismerhetetlen az átlagember számára, csupán túl költséges ahhoz, hogy jobban megérje beleásnia magát. Ezáltal Meszerics az alábbi következtetésre jut: „Ha igaz, hogy a 2-es típusú komplexitás az állampolgárok tájékozatlanságának elsődleges oka, akkor nem kell lemondanunk minimális racionalitási feltevésünkről”(Meszerics 2008, 155). Én azonban ezt a modellt megfordítanám. A 20. század második felében sok kutató, főként a kognitív tudással foglalkozó pszichológusok vizsgálták azt a kérdést, hogy létezik-e egyáltalán racionális döntés. Ha elfogadjuk azt az állítást, miszerint a politikusok és választópolgáraik kognitív képességeiben nem találunk szignifikáns különbséget - csupán tájékozottságbeli és információmennyiségen alapuló eltérésekről beszélhetünk -, akkor azok az elméletek, melyek a racionális döntés korlátozottságára utalnak, ugyanúgy érvényesülnek a politikai vezetőknél, mint a választópolgáraiknál.

A politikatudomány sokszor hivatkozik a *racionális döntés* (rational choice) modelljére, melynek alapja, hogy a döntéshozónak maximalizálnia kell saját hasznossági függvényét ahhoz, hogy racionális lénynek tekinthessük. A modell azonban teljességgel formális, mivel nem mond arról semmit, hogy a döntéshozónak milyen preferenciákkal kell rendelkeznie – hozhat egyaránt döntéseket egoista, altruista vagy szadomazochista preferenciákkal is (Zsolnai 2007). Következő fontos eleme a modellnek, hogy a döntéshozó a következmények tökéletes ismeretében maximalizálja az önérdekét, valamint döntéshozatala során kizárólag az önérdekkövetés hajtja. Ez az állítás azonban erősen kritizálható. Kinder és Kiewiet 1980-as években készült tanulmánya például bebizonyítja, hogy nincs kapcsolat az állampolgárok anyagi háttere és a szavazatai között, tehát bár az amerikaiak nagy többsége nem vagyonos, az 1980-as évektől kevés, vagy egyáltalán semmilyen érdeklődést nem mutattak a tehetősek adójának növelése iránt (Surowiecki 2007, 304).

Herbert Simon 1978-ban a *korlátozott racionalitás* (bounded rationality) elméletének kidolgozásáért Nobel-díjban részesült, melynek kiindulópontja, hogy a döntéshozók meglévő kognitív korlátjaik miatt csupán *kielégítő* megoldások elfogadására kényszerülnek. Simon gondolatvilágát mindig is a problémaorientáltság, vagyis a tárgyilagos valóságlátás jellemezte. Az egyre bonyolultabbá váló műszaki-gazdasági-társadalmi problémák ma már nem oldhatóak meg egy-egy jól körülhatárolható tudományág gondolati és módszertani eszköztárával. A komplex problémák ugyanis nem igazodnak a tudományágak határaihoz, hanem áttörnek ezeket az eredményes és hatékony megoldás érdekében (Simon 1982, 8). Simon ezen gondolatmenete összefüggésbe hozható Schumpeter infantilizmus-érvével, vagyis gyakorlatilag minden állampolgár „infantilisnek” minősül a saját szakterületén kívül.

A Nobel-díjat olyan figyelemfelkeltő fejtegetéseikért kapta, melyek például azt bizonyítják, hogy az emberek gyakran intelligensek anélkül, hogy a szokásos értelemben racionálisak lennének. A racionális döntés hagyományos elméletei azt feltételezik, hogy a döntéshozó már ismeri az összes lényeges alternatívát, miközben Simon kimutatja, hogy a döntéshozó jellegzetesen csak néhány alternatívát vesz figyelembe. Míg a legtöbb elmélet az optimalizálás feltevésével él, tehát azt feltételezi, hogy a döntéshozó addig keresi az alternatívákat, amíg a preferenciái szempontjából a legjobbat meg nem találja, addig Simon bebizonyítja, hogy a döntéshozó csupán kielégítő döntést hoz, vagyis elfogadja az első olyan alternatívát, mely *elegendően jó*nak tűnik a számára (Simon 1982, 12). Összefoglalva tehát kijelenthetjük, hogy a racionális döntéshozatal modellje irreális, mivel túlzott elvárásokat támaszt a döntéshozók kognitív képességeivel szemben. A való világban a döntéshozók meglehetősen korlátozott kognitív képességekkel rendelkeznek, továbbá általánosságban a rendelkezésre álló információk is szintén korlátozottak. A hüvelyujjszabályn, vagy „heurisztikus eljárásokon” alapuló szelektivitás lényege, hogy a megoldások felfedezéséhez többnyire csupán a teljes tér elenyésző hányadának átkutatására van szükség. Ha sikerül *elfogadható* megoldást találni, akkor a keresés befejeződik (Simon 1982, 47).

A legtöbb racionális döntéshozatallal kapcsolatos elmélet arra alapoz, hogy az ember a tökéletes információk birtokában a szubjektíve várt hasznosságának (SZVH) maximalizálásra törekszik. Több empirikus kutatás is született e témában, kezdve az egyszerű döntési helyzetektől a bonyolultabb szituációkig. A komplexebb döntési szituációkban az emberek viselkedése igencsak eltért a SZVH-elmélet előrejelzéseitől. A legdrámaibb cáfolat Kahneman és Tversky nevéhez fűződik, akik bebizonyították, hogy a döntéshozók bizonyos körülmények között alábecsülik előzetes ismereteik jelentőségét, s döntéseiket majdnem kizárólag új ismeretekre alapozzák (Simon 1982, 46).

Daniel Kahneman kísérleti kutatási eredményei több ponton is cáfolják a racionális döntés elméletét. Az eredmények azt mutatják, hogy az emberek általában *rövidlátó* módon hozzák meg döntéseiket, mivel nem tudják előre jelezni, hogy a cselekvéseik a jövőben milyen tényleges értékkel bírnak majd a számukra (Zsolnai 2007). Kahneman *Gyors és lassú gondolkodás* című művében is foglalkozik a racionalitás kérdésével. Egyik kísérletében az *emlékező én* erejét mutatja be a döntéshozatal során, ezt a kísérletet nevezi *hidegkéz szituációnak* (cold-hand situation), vagy szakszerűbb szóval *hidegprocesszor-szituációnak* (cold-pressor situation) (Kahneman 2013, 439-448). A kutatás alanyainak az első alkalommal 60 másodpercig kellett fájdalmas, de elviselhetően hideg vízbe mártaniuk a kezüket, a második alkalommal pedig 90 másodpercig, azonban akkor az utolsó 30 másodpercben kb. 1 fokkal nőtt a víz hőmérséklete. A két próba után megkérdezték az alanyokat, hogy melyiket ismételnék meg újra. Az alanyok 80 százaléka a 90 másodperces próbát választotta, mivel utólag arról a próbáról maradtak kevésbé rossz emlékeik a hőmérsékletnövekedés miatt. A kutatás eredményei azt bizonyítják, hogy a döntési hasznosság nem feltétlenül felel meg a tapasztalati hasznosságnak, mivel a 90 másodperces és a 60 másodperces fájdalom időtartamának különbségéről a résztvevők nem vettek tudomást. A hidegkéz szituáció megmutatja, hogy nem bízhatunk maradéktalanul abban, hogy a preferenciáink megfelelnek az érdekeinknek, a döntések sokszor nincsenek összhangban a tapasztalattal. Az emlékek formálják ízlésünket és döntéseinket, azonban olykor az emlékeink tévesek (Kahneman 2013, 448). Ez a felfedezés alapjaiban kezdi ki a racionálisan cselekvő egyén modelljének sarokkövét, miszerint az emberek preferenciái konzisztensek, és tudják, hogy minként maximalizálják őket.

A kutató pszichológusok a szakértők szerepének érvényességét is kétségbe vonják a politikai döntéshozatal során. Gary Klein és Daniel Kahneman sokat vitatkoztak a szakértői intuíció megbízhatóságának kérdéséről (Kahneman 2013, 270-282). Egy idő után azonban levonták a következtetést, hogy a közöttük lévő véleménykülönbség részben annak köszönhető, hogy különböző szakemberekre gondoltak. Klein sok időt töltött tűzoltó parancsnokok, kórházi ápolók, és más, *valódi* szakértelemmel rendelkező emberek között. Ezzel szemben Kahneman értékpapír-befektetőkéről és politológusokról gondolkodott, akik - állítása szerint - alaptanul próbálnak hosszú távú előrejelzéseket készíteni. Míg Klein nagyobb bizalommal és tisztelettel volt a szakértők intuíciója iránt, Kahneman szerint a szubjektív magabiztosságuk sokszor túl nagy és gyakran nem informatív.

Kahneman szerint 2 feltétele van annak, hogy egy intuíció hozzáértést tükrözzön: megfelelően szabályos és kiszámítható környezet, valamint hosszas gyakorlás, amely

lehetőséget biztosít a szabályszerűségek megtanulására. Míg az orvosok, sportolók, tűzoltók összetett, de alapvetően szabályos helyzetekkel találkoznak, addig az értékpapír-befektetők és a politológusok nullaérvényességű (kiszámíthatatlan) környezetben dolgoznak. „Kiszámíthatatlan helyzetben azt állítani, hogy helyes intuíciónk van, legjobb esetben is önbecsapás” – írja Kahneman. Az intuitív találatok csupán a szerencsének vagy a hazugságnak tulajdoníthatók. Ennél a felismerésnél azonban eljutunk egy fontos ponthoz. Ha feltesszük azt a hipotézist, miszerint a politológusok rendelkeznek a legtöbb politikai tudással, akkor a politika nullaérvényességű környezete miatt egyáltalán nem bízhatunk abban, hogy alapvetően jobb, ésszerűbb döntést hoznának, mint egy politikai vezető, vagy egy állampolgár. Továbbá érdemes beszélnünk a szakértelem hatáiról is. Kahneman szerint a befektetési tanácsadó, a pénzügyi szakértő és még sok más szakértő egyaránt rendelkezik intuitív készségekkel bizonyos feladatok terén, azonban nem tanulták meg felismerni azokat a helyzeteket és feladatokat, amikor az intuíció becsapja őket. Így előfordulhat, hogy a szakemberek nem ismerik szakértelmük határait (Kahneman 2013, 280).

3. Demokráciaelméleti problémafelvetések a politikai tudás tükrében

A racionális döntéshozatalra vonatkozó pszichológiai modellek áttekintése után azokra a demokráciaelméleti problémafelvetésekre szeretnék kitérni, melyek a választópolgárok és vezetőik politikai tudásának különbségéből adódnak, továbbá kitérek arra is, hogy miért nem feltétlenül probléma a politikai tudásuk közötti különbség.

A modern demokráciákkal szemben a fő ellenérv mindig is az volt, hogy a nép tudatlan, tájékozatlan és a legtöbb esetben éرتektelen a politikát illetően. Ezáltal azonban azt állítjuk, hogy az átlagpolgár nem képes átlátni a politika komplex világát, valamint kétségek merülnek fel azzal kapcsolatban is, hogy képes-e az ésszerű és felelősségteljes döntéshozatalra. Ennek a demokráciaelméleti felfogásnak az egyik legismertebb képviselője Schumpeter, aki rendkívül szkeptikusan látja a választópolgárok és a politika viszonyát: „a tipikus állampolgár azonnal a szellemi teljesítmény alacsonyabb szintjére zuhan, amint a politika mezejére lép. Úgy érvel, olyan módon elemez, amit maga is nyilvánvalóan gyerekesnek tekintene valóságos érdekkörén belül. Újra vademberré válik.” (Schumpeter 1994, 266).

A demokratikus *felhatalmazáselmélet* nyújtja a legtragikusabb képet a modernkori demokráciákról. A feltevés lényege, hogy a modern világ túlzott komplexitásával szembesülve a választópolgárok képtelenek arra, hogy akár a racionalitás

minimumfeltételeinek megfeleljenek. Ebben az esetben a politikai vezetők értelmezik a választópolgárok számára a közösség előtt álló döntések természetét és a közérdeket, így azonban egyértelmű, hogy autonóm politikai döntés nem származhat a választóktól. Itt nincs értelme instrumentális racionalitásról beszélni a választópolgárok részéről, mivel számukra a vezetők alkotják meg a céljaikat is. Eszerint a modern világban a politikai dezorientáltság forrása a „politikai kognitív képességek” hiánya, a választók képtelenek átlátni a politika szövevényes világát (Meszerics 2008:151). Körösenyi azonban amellet érvel, hogy a felhatalmazáselmélet autoriter és „cezarista” implikációi ellenére sem igazolható az, hogy a demokratikus választások teljesen értelmetlenek lennének (Körösenyi 2007). A kérdést abból az aspektusból közelíti meg, hogy napjainkra a politika világa egyre inkább perszonalizálódik, továbbá a szavazók személyes karaktervonások alapján történő választását gyakran irracionálisnak tekintik. Felteszi azt a kérdést, hogy vajon „milyen választása marad az állampolgároknak a demokratikus kontroll ilyen perszonalizált megközelítésében, ahol az elszámoltathatóság korlátozott, és a manipuláció a politikai vezetés inherens részét képezi?” (Körösenyi 2007, 17-18). Ekkor hozza fel Dahl és Lindbloom elméletét, miszerint azt még ők is elismerték, hogy a személyes jellemvonások komoly súllyal történő számbavétele a szavazásban mégsem annyira irracionális. Továbbá Maninra hivatkozik, aki kimutatta, hogy ha a választóknak meg kell választaniuk egy képviselőt, akkor azt a *politikai szempontból relevánsnak* tartott szuperior kvalitásaik alapján teszik, tehát a választópolgárok szavazását mégis tekinthetjük kvázi *tudatosnak*. Így még a felhatalmazáselmélet keretei között is beszélhetünk a választott tisztségviselők elszámoltatásáról, valamint kijelenthetjük, hogy a személyes karaktervonások alapján történő választásnak igenis van értelme.

Ezen a ponton áttérnék egy másik aspektusra is. Probléma-e egyáltalán az, hogy a választópolgár nem annyira tájékozott a politika világában? Bár nyilvánvaló, hogy a szavazók tényszerű politikai ismeretei messze alatta vannak annak, amit általában elegendőnek tekintünk egy megalapozott véleményalkotáshoz, kérdés, hogy egyáltalán szükségük van-e az ésszerű, érdekeiket jól tükröző döntésekhez ezekre az ismeretekre (Meszerics 2008, 154).

Tóka Gábor kijelenti, hogy az ésszerűen tudatlan szavazó aligha fogja összehasonlítani a saját véleményét az egyes pártok álláspontjával, ehelyett inkább gondolatmankókra támaszkodik (Tóka 2001, 12). Ilyen gondolatmankó lehet például a hasonló politikai ízléssel rendelkező ismerősök véleménye az egyes kérdésekben. Így kis erőfeszítés révén legtöbbször ugyanarra a végeredményre jut, mintha nagy erőfeszítések árán tökéletesen tájékozott szavazóként járna el.

Mint ahogyan azt a tanulmány elején is kifejtettem, a kognitív kompetencia és a racionális döntés egyik kulcstényezője az információfeldolgozás, így korántsem mindegy, hogy a választópolgárok honnan tájékozódnak a politika világáról. Karl Deutsch *vízesésmo­dellje* szemben áll a demokratikus felhatalmazáselmélet nézőpontjával, mivel a modell lényege, hogy a vélemények folytonosan újrakeverednek, tehát a véleményformáló hatások nem egyetlen szálon és nem egyenes vonalúan terjednek a politikai elit felől. Minden egyes szinten belül a versengés szabályai érvényesülnek: a kommunikációs csatornák döntenek el, hogy mi hír és mi nem, továbbá minden esetben történik szelektálás, értelmezés, esetleg torzítás (Deutsch 1968, 101-110). Ezt az elméletet továbbgondolva alkotja meg Sartori a *bubbling-up* modelljét (Sartori 1999, 57), melyben az információáramlás lentől felfelé mozog. Napjainkban az értelmiségi „túltermelése” zajlik, mely a posztindusztriális társadalom fejleménye. A népesség diplomával rendelkező része rendkívül megnövekedett, mely azt jelenti, hogy a súlyuk is fokozódott a véleményformálás terén. Ezáltal az értelmiség válik a vélemények fő katalizátorává, valamint már nem a politikai elit szintjén bontakozik ki a különböző meggyőződések, álláspontok nagy többsége.

Az információáramlás és véleményformálás kérdése azonban sokszor nem esik egybe a politikai képzettség fogalmával. Itt újra be kell emelnünk a szakértelem és hozzáértés kérdését is. A politikai tudatlanság helyzetével kapcsolatban sokszor felmerül az a gondolat, miszerint az értelmiségi cenzus bevezetésével orvosolható lenne valamilyen mértékben a probléma. Sartori azonban felvet egy fontos kérdést: „a legképzettebbek miért maradnak bezárkózva az általuk művelt területen, azaz a képzettség miért nem terül szét olajfoltként más területre?” (Sartori 1999, 62). Vegyünk egy fiktív példát - tegyük fel, hogy a választópolgárok köre egyaránt egyetemi végzettségű emberekből áll. Sajnálatos módon azonban ebben az esetben is be kéne látnunk, hogy mindegyiküknek megmaradna az érdeklődési területe, valamint fennmaradna a specifikus szakértelem szerinti megoszlás, így változatlanul lenne egy politikára szakosodott alcsoport. Ezen a gondolatmeneten végighaladva megállapíthatjuk, hogy az oktatás/képzés nem feltétlenül emeli a politikai képzettséget. Ha egy hozzáértő kilép a saját szakterületéről, teljesítménye érezhetően csökken. Így „hamis és alaptalan az a feltételezés is, hogy a nagy elme olyan dolgokban is nagy, amelyekről nem tud semmit” (Sartori 1999, 63). Ez az elgondolás gyakorlatilag a schumpeteri infantilizmus-érv Sartori által reprodukálva.

Fontos beszélnünk a politikai tudás kérdéséről egy teljesen más szempontból is. A jelenkori nyugati típusú modern politikai rendszerek *képviselői* demokráciák. Ugyebár ez azt jelenti, hogy *választási* demokráciákról van szó, tehát a választópolgár a politikai kérdésekben

átruházza a döntés jogát a képviselőire. Ha jobban belegondolunk, ez azt fejezi ki, hogy a választópolgár csupán annyiban dönt, hogy ki hozza meg helyette a döntést. Amikor a választásokon szavazunk, nem kormányzati kérdéseket döntünk el: a választók tényleges hatalma, hogy megválaszthatja azokat a személyeket, akik majd kormányozni fogják őket (Sartori 1999, 63). A szavazó nem abban dönt, hogy mit kell csinálni, hanem hogy ki fogja csinálni. A választások operatív szinten tulajdonképpen azt biztosítják, hogy az állampolgárok a ciklus alatt ne akarjanak beleszólni a kormányzásba, ezáltal a döntéshozók szűk köre nyugodtan dolgozhat a választási győzelemre hivatkozva (Brunczel 2015b, 7). Tehát arra a szomorú következtetésre kell jutnunk, hogy a közvélemény magas *minőségi színvonala* csak akkor számít, ha részvételi demokráciáról beszélünk, a képviseleti demokrácia a jól informált, racionális választópolgár nélkül is működőképes. A képviseleti demokrácia lényege tehát, hogy levetővé teszi a kognitív munkamegosztást, mely a társadalom fennmaradó részét működteti (Surowiecki 2007, 306).

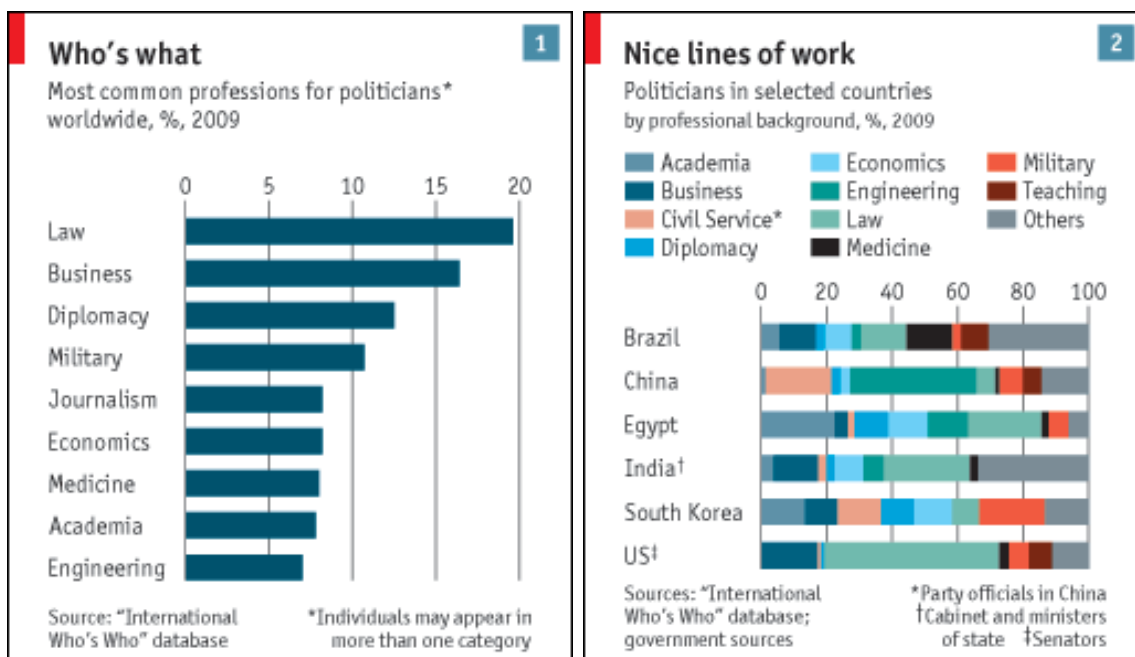
4. Szakértelem a politikai vezetés szintjén

A képviseleti demokrácia ilyen realiztikus (és talán letargikus) lefestése után, a *hozzaértés* kérdése mindenképpen áthelyeződik a politikai vezetés szintjére. Ahogyan a bevezetőben is írtam, a kutatás szempontjából fontosnak tartom, hogy a racionalitás és a kognitív tudás fogalmát párhuzamba állítsam a szakértelem fogalmával is, mivel egy hozzáértő/szakértő elsődleges jellemzője a felhalmozott ismeretanyagon és tudáson alapuló érvelés és döntéshozatal. Napjainkban a választópolgárok részéről általában nagy az igény a szakértelmen alapuló politikai döntéshozatalra, *a szakértői kormány* gondolata sokakban kelt bizalmat és reményt a politikát illetően. Most nézzük át, hogy a valóságban mi a helyzet a politikai vezetők szakértelmét, illetve politikai tudását illetően. Az egyes alfejezetek során igyekszem amellet érvelni, hogy ha egy politikus rendelkezik is releváns szakértelemmel, a politika világának logikája miatt a hozzáértés kérdése csak másodlagos szerepet kaphat a döntéshozatal során.

4.1. A politikusok végzettsége, szakmai háttere

A döntéshozatalban szerepet játszó tudás „archeológiája”, eredete igencsak meghatározza a döntések minőségét (Magyari 2015). A The Economist 2009-ben készített egy globális felmérést a politikusok végzettségéről, melyben kijelenti, hogy a világban a

leggyakoribb politikusi végzettség a jogi. A jogászok túlsúlya az Egyesült Államok politikai elitjében erősebb, mint valaha (az akkori elnök, Barack Obama és kabinetjének többsége is jogász végzettségű). Kontrasztként pedig felhossa Kínát, ahol az elnök, a miniszterelnök és a vezető politikai réteg nagy többsége felsőfokú tanulmányait mérnökként végezte. Szembetűnő adat még a politikusok végzettségében: Brazíliában az orvosok aránya, Egyiptomban az akadémiai szféra, vagy Dél-Koreában a katonai elit aránya (1. ábra). A cikk szerzője amellet érvel, hogy egy adott szakmai háttér nem csak tárgyi tudást, hanem egy jellemző gondolkodási módot is eredményez, mely aztán visszaköszön a kormányzásban. A jog hasonló kérdésekkel foglalkozik, mint a politika: például mi tesz igazságossá egy társadalmat, vagy éppen a biztonság és szabadság közötti egyensúly kérdése. A jogász gondolkodásmódnak azonban vannak olyan sajátosságai is, melyek negatív hatással lehetnek a politika világában. Ilyen például a kategóriákban való gondolkodásra való hajlam, mely felerősítheti a politika polarizációját. A jogászi szemléletmódban az eljárás mikéntje kiemelt fontosságú, ezzel szemben a mérnökök inkább a végeredményre fókuszálnak: az, hogy a cél miként érhető el, bizonyos szempontból csak másodlagos tényező számukra.

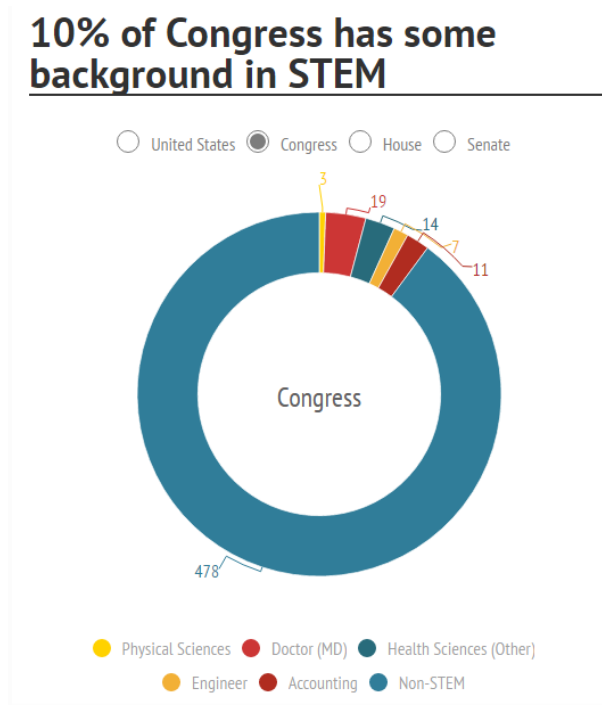
1. ábra (forrás: economist.com)

Az elemzés arra a tendenciára is kitér, miszerint a politikus önálló szakmává kezd válni, elsősorban az USA-ban és Nagy-Britanniában. A politikusok már nem egy „civil” karrier után váltják fel az irodájukat egy kormányzati pozícióért, hanem egész életükben a politika világában tevékenykednek. Ezáltal azonban elszakadnak a munkaerőpiacon

szerezhető tapasztalatoktól és esély van rá, hogy csupán a politikai logika érvényesül a szemléletmódjukban.

2013-ban több cikk is megjelent azzal kapcsolatban, hogy bár az USA Kongresszusa most tevődik össze a legkülönbözőbb szakmai háttérű politikusokból, a STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics), vagyis a tudományos, technológiai, mérnöki vagy matematikai háttérrel rendelkező politikusok aránya csupán 10% (2. ábra).

De miért is fontosak számunkra ezek az adatok? A kognitív pszichológia gondolkodáselméletének alapja az információfeldolgozás. Az, hogy a politikai vezető milyen információknak, milyen tudásnak kerül a birtokába tanulmányai során, igenis befolyásolja a politikával kapcsolatos gondolkodásmódját is.

2. ábra (forrás: stemwire.org)

A felmérés eredményeire reflektálva érdemes megvizsgálni azt a hipotézist is, miszerint a különböző országok politikusainak végzettségei korrelálnak azzal, hogy demokratikus politikai rendszerben tevékenykednek-e.

A demokratikus rendszerekben, ha kiváló szakemberek helyet is kapnak a kormányban, kormányra kerülésüktől kezdve politikusokká válnak. A demokrácia kormányai igenis politikai kormányok, azonban ez nem zárja ki azt, hogy egy kormányban számos, kiváló szakember helyet kapjon. Kormányra kerülésük után azonban az elsődleges feladatuk az lesz, hogy a szakértelmükhöz támogatást szerezzenek. Egy parlamenti demokráciában a

lehető legszakértőbb kormány is a javaslatait a parlamentnek nyújtja be elfogadásra, ahol viszont politikusok ülnek. A szakértői kormányzás éppen ezért egyedül ott működhet, ahol rendeleti kormányzás van, tehát nem kell a képviselők elé elfogadásra bocsátani a kormány javaslatait (Eörsi 2008). Ha Kínát megnézzük, a legfelsőbb kormánytisztviselők nagy többsége kutató vagy mérnök, az ilyen irányú végzettség szinte elengedhetetlen a politikai karrierhez. Kína jelenleg azonban nem kér a nyugati típusú demokratikus döntéshozatalból.

A demokratikus rendszerek politikai logikája tehát elsősorban nem a szakértelem aspektusát helyezi előtérbe.

4.2. A szakértők szerepe a döntéshozatalban

Ha sem a választópolgároktól, sem a politikai vezető elittől nem várhatjuk el az ésszerű döntéshozatalt, akkor kérdés, hogy a szakértőktől remélhetünk-e objektív állásfoglalást a politikai döntéshozatal befolyásolása során.

Immanuel Kant Platón filozófuskirály koncepciójáról a következőt gondolta: „Hogy a királyok filozofáljanak, vagy pedig a filozófusok királyok legyenek, azt nem várhatjuk, de nem is kívánhatjuk, mert a hatalom birtoka az ész szabad ítéletét kikerülhetetlenül megrontja. Hogy azonban királyok vagy királyi népek a filozófusok osztályát ne engedjék eltűnni vagy elnémulni, hanem engedjék nyilvánosan beszélni: mindkettőjük számára saját ügyeik megvilágosítására nélkülözhetetlen” (Popper 2001, 151). A mai politikai viszonyokra levetítve Kant így a szakértők, vagy a kvázi kritikai értelmiség szerepét hangsúlyozza - a politikai vezetőnek mindenképpen érdemes figyelembe vennie a véleményüket, intuícióikat.

Napjainkra a szakértők szerepével és tudásával kapcsolatban azonban megoszlanak a vélemények. A 20. század második felében a politika és a tudomány elválaszthatósága elméleti szinten kérdőjeleződött meg, a tudományszociológiában egyre gyakrabban jelentek meg olyan irányzatok, melyek kétségbe vonták a tudomány objektivitását. Ezek az irányzatok azt hangsúlyozták, hogy csupán szubjektív ítéletekről beszélhetünk, a tudományos elméletek megszületésében és elfogadásában mindig is közrejátszottak a társadalmi tényezők. Ezáltal azonban a szakértők autoritása jelentős mértékben erodálódott (Brunczel 2015b, 10). A szakértőket sokszor éri az a vád, hogy álláspontjuk nem kellően megalapozott, vagy szándékosan csúsztatnak, főként olyan komplex helyzetek és témák felmerülésekor, mint a politikai döntések meghozatala. Napjainkban sok politikai kérdés olyannyira összetett, hogy szembenálló vélemények esetén, mindkét oldalon neves szakértők sorakoznak fel. Ez azonban

a közvélemény szemében a szakértelem relativizálódásához vezet, és egyre inkább elmosódik a határ a politika és a tudomány között (Brunczel 2015b, 11).

Érdekes elméleti kérdés megvizsgálunk azt, hogy vajon a szakértők mit gondolnak a szakértők szerepéről a demokrácia minőségének mérésekor. Véleményem szerint a legtöbben azt a hipotézist vetnék fel, miszerint a demokrácia minőségének mérése összefügg a szakértelmen alapuló döntéshozatallal, azonban a szakirodalom és az empirikus kutatások nem mindig ezt az eredményt mutatják.

Brunczel Balázs négy neves nemzetközi elemzőintézetet vizsgált meg az alapján, hogy hogyan viszonyulnak a döntéshozatalban való szakértelem kérdéséhez a demokrácia minőségének mérésekor (Brunczel 2015a). A vizsgált intézmények/projektek az alábbiak voltak: a Freedom House által kiadott *Freedom in the World*, a *Polity IV Projekt* (melyet a Centre for Systemic Peace működtet), az Economist Intelligence Unit által kiadott *Demokrácia Index* és az IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) *State of Democracy* elnevezésű projektje. Az utóbbi intézet sajátossága, hogy a minősítését nem szakértők végzik, hanem maguk az állampolgárok. A kutatóintézetek összevetése meglepő eredményt mutatott. Sem a *Freedom in the World*, sem a *Polity IV Projekt* elemzéseiben nem találunk a demokrácia minőségének értékelésénél a szakértelem kritériumára vonatkozó megállapításokat. Ez alapján azt a meghökkentő kijelentést tehetjük, hogy egyes politikai elemzőintézetek szakértői számára a szakértelem szerepe a döntéshozatalban nem függ össze a demokrácia minőségével. A másik két intézet kutatásában már megjelenik a szakértelem és demokrácia kapcsolata, azonban ellentétes minősítéssel. Az Economist Intelligence Unit *Demokrácia Index* nevű elemzésében a kérdőív egyik kérdése azt kutatja, hogy az állampolgárok mekkora mértékben érzik úgy, hogy az irányítás a szakértők vagy egy technokrata kormányzat kezében van. Válaszaikat egy háromfokú skálán értékelhetik - kis, közepes vagy nagy mértékben. Az intézet kutatásánál a szakértelem azonban a demokratikus kormányzatnak ellentmondó tényezőként jelenik meg, tehát minél kevésbé érzékelik azt a választók, hogy a döntés a szakértők kezében van, annál demokratikusabb a kormányzat. Az IDEA intézet foglalkozik a legtöbbet a szakértelem és a demokrácia viszonyával, valamint az ő projektjük rendelkezik a legrészletesebb módszertani irányelvekkel. Kutatásukban azonban a szakértői tudás felhasználhatósága már a demokrácia minőségét növeli: számukra a szakértelem a demokratikus kontroll, az elszámoltathatóság egyik eszköze.

5. Empirikus példák a vizsgált elméletek vonatkozásában

A korlátozott racionalitás elvével a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzatai is foglalkoznak. A pozitivista metodológián alapuló és a döntési folyamatok elemzésére koncentráló FPA, vagyis a Foreign Policy Analysis a külpolitikai elemzéseiben kognitív kérdések iránt is érdeklődik. Az FPA teoretikusai azt vizsgálják, hogy a külpolitika megvalósítói a különböző kognitív folyamatok és leegyszerűsítő eljárások útján hogyan határozzák meg a saját helyzetüket, valamint a tanulási folyamatokkal és a pszichológiai torzítások forrásainak vizsgálatával foglalkoznak. (Kiss J. 2009, 366). Az FPA kognitív megközelítései is már abból a premisszából indulnak ki, hogy a döntéshozók figyelme meglehetősen szűk területre irányul, mivel lehetetlen, hogy a szereplők egyidejűleg mindenre tekintettel legyenek, és a cselekvés valamennyi alternatíváját alapul véve számítsák ki a költség és haszon megoszlását. A döntési szituáció ilyen felfogása szerint a szereplők korlátozottan racionálisak és *aszociálisak*, vagyis egyedül döntenek (Kiss J. 2009, 368). Ennek értelmében az egyének a saját fejükkal gondolkodnak, és nincs szó a szélesen vett külső környezettel való kölcsönhatásról, valamint olyan interakciókról, melyek alapvetően befolyásolnák az egyén döntését. Empirikus kutatások bebizonyították, hogy ez az állítás különösen azokra a vezetőkre igaz, akik a magabiztosságra vonatkozó vizsgálatok során magasabb eredményeket produkáltak az átlagnál (Hermann 2002, 19).

Erre az elméletre nagyon jó példa Margaret Thatcher külpolitikai döntéshozatali stílusa. Stephen Benedict Dyson *Cognitive Style and Foreign Policy: Margaret Thatcher's Black-and-White Thinking* című tanulmányában azt vizsgálja, hogy Thatchernek vajon mi befolyásolta a döntéshozatalát, valamint mekkora mértékben vette figyelembe a külpolitikai szakértői véleményét. Dyson már a tanulmány elején kijelenti, hogy Thatcher külpolitikai kérdésekre adott válaszaiból hamar kitűnt, hogy messze kevesebb külpolitikai tudással rendelkezett, mint átlagosan a többi világvezető, vagy az 1945 utáni brit miniszterelnökök. Thatcher a világot mindig kettéosztotta: barátok és ellenségek, jók és rosszak kategóriákra. Magát nem egy konszenzusos, vagy pragmatikus politikusként, hanem meggyőző politikusként aposztrofálta. (Dyson 2009, 38). Hivatalba lépésekor rendkívül limitált külpolitikai tapasztalatokkal rendelkezett: nem viselt hivatalt nemzetközi pozícióban, valamint nagyon keveset utazott politikusi karrierje előtt. Munkatársai úgy érezték, hogy nem volt érdekelt sem a külvilág megismerésében, sem a külföldi diplomácia apró örömeiben (egy volt minisztere szerint azt sem tudta, hogy Calais hol van). Ehelyett inkább konstans alapelvekkel rendelkezett, melyeket mindig előtérbe helyezett: a brit érdekek előmozdítása

világszinten, az USA-val való szövetség és az antikommunizmus (Dyson 2009, 39). A külpolitikai ismeretek és szakértők figyelmen kívül hagyására nagyszerű példa az 1982-es falklandi háború kezelése. Az argentin agresszióra válaszul Thatcher mindenképpen a fegyveres erővel akart visszavágni, számára a diplomáciai megoldás szóba sem kerülhetett. A miniszterelnök visszautasította külügyminisztere, és az USA brit nagykövetének diplomáciai stratégiáját is, akik szerint csak negatív következményei lehettek a fegyveres összecsapásnak. Még Reagan külügyminisztere is próbálta lebeszélni az USA fő szövetségését a háborúról, azonban Thatcher hajthatatlan volt, szerinte a tárgyalások nem oldják meg a konfliktust. A döntéshozói stílusát és viselkedését egyetlen szempont határozta meg: a „mi és ők” dichotómia, így csupán egy alternatíva létezett: „*we have got to get them back*” – a visszavágás alternatívája. A háborút végül a britek nyerték, mely a kormányon levő Konzervatív Párt csökkenő népszerűségi trendjét is megfordította, valamint ennek köszönhetően újra megnyerték a brit választásokat.

Érdekes szót ejtenünk Gordon Brownról is. Theakston Greenstein 6 komponensből álló modellje alapján mutatja be a brit kormányfő politikai vezetési stílusát. Az elemzés alapján kiderül, hogy a brit miniszterelnökök közül Brown rendelkezett messze a legjobb kognitív képességekkel, Harold Macmillan óta ő számított a legintelligensebb, leginkább értelmiségi kormányfőnek. Sokkal jobb felfogóképességgel rendelkezett, mint például Tony Blair, aki inkább számított egy ösztönös döntéshozónak. Az azonban kétségtelenül fontosabb egy miniszterelnök számára, hogy tudja-e ezen intellektuális képességeit hasznosítani, vagy „csak” egy intelligens vezető (Theakston 2011, 24-25). Brown egy olyan döntéshozónak számított, aki visszautasított minden más kérdést addig, amíg egy konkrét probléma kapcsán át nem vett minden apró részletet és alternatívát, és végül csak ezek alapján volt hajlandó döntést hozni. Egy miniszterelnökkel szemben azonban elvárás, hogy sok összetett problémával foglalkozzon egyidejűleg, valamint minél gyorsabban hozza meg a döntését. Brown szembesülve azonban az egyre nehezebb döntéshozatali helyzetekkel, mindig csak halogatta a döntéshozatalt, várva, hogy egy jobb alternatívát fog találni. Legtöbbször azonban ezek az opciók csak rosszabbak lettek. A kritikákat nagyon nehezen fogadta, a vitákra és kihívásokra egyáltalán nem volt nyitott (Theakston 2011, 27).

Andrew Roberts a rendszerváltás utáni Kelet-Európában vizsgálta az újonnan létrejött demokráciák minőségét. Empirikus kutatásai során négy fontos megállapítást tett az állampolgárok és politikai vezetők tudásának összehasonlításáról a *The Quality of Democracy in Eastern Europe* című művében (Brunczel 2015a, 6): Bár az állampolgárok között vannak jobban és kevésbé informáltak is, a végén a jól informáltak véleménye érvényesül, mivel a

kevésbé informáltak véleményei kioltják egymást. Kiemeli, hogy több tanulmány is bizonyítja, miszerint az állampolgárok véleménye számos kérdésben nem tekinthető kevésbé racionálisnak, mint a szakértőké. Igaz, hogy az állampolgárok rendelkezhetnek téves nézetekkel, de ugyanez elmondható a hatalmon lévőkről is. Ha a politikusok a szakértőkre hallgatnak, elképzelhető, hogy saját érdekeiket tartják szem előtt, és nem a közjó hosszútávú érdekeit. Ráadásul Roberts szerint a történelemben erre volt több példa.

David Rothkopf politológus és a nemzetközi kapcsolatok szakértője *National Insecurity: American Leadership in Age of Fear* című könyvében megvizsgálta Washington 10 legismertebb és legrangosabb think tank-jének (szakértő/elemző/tanácsadó csoportjának) elmúlt egy évtizedes tevékenységét (Rothkopf 2014). Ez alatt az idő alatt közel 12000 esemény, tanulmány, kutatási riport készült el a szervezetek keretei között. A témák azonban meglehetősen egy szűk csoportra korlátozódtak: a terror elleni háború, Közel-Kelet, Kína – túlnyomó többségben azok a témák, melyeket az újságok címlapjain olvashattunk. Rothkopf szomorúan konstatálja, hogy a legkevesebb tanulmány a tudomány és a technika világának újdonságait és a társadalomra, gazdaságra gyakorolt hatásait bemutató írás volt, pedig legnagyobb arányban ezek felelősek a munkahelyteremtésért, gazdasági növekedésért és az országok jövőjéért. A szakértők figyelme tehát egy nagyon szűk területre koncentrálódik a politikai döntéshozatal befolyásolása során, a közérdek, vagyis az életszínvonal emelésére irányuló szakpolitikai témák csak ritkán kapnak helyet.

Justin Trudeau kanadai miniszterelnök 2015 őszén történelmet írt. Arra a kérdésre, hogy a leendő kormányának fele miért nőkből áll, azt a választ adta: „because it’s 2015” – mert 2015 van. Ez azonban nem az egyetlen meglepő ténye a kormányalakításának. Miniszterei összetételére soha nem illett jobban az a kifejezés, mint a szakértői kormány: az egészségügyi miniszter egy orvos, a tudományokért felelős miniszter egy Nobel-díjas kutató, a sportért és a fogyatékos emberekért felelős miniszter egy paralimpiai bajnok, a honvédelmi miniszter egy háborús hős, a nőügyekért felelős miniszter egy nő, és még sorolhatnánk. A kormány összetételét hangos médiavisszhang kísérte, egyaránt érkeztek rendkívül pozitív és negatív értékelések is. A kritikák egyik aspektusa abból a kérdésből indult ki, hogy vajon egy szakértő ténylegesen tudja-e hasznosítani a szakértelmét komplex társadalmi kérdésekben. Erre példaként felhozható az egészségügyi miniszter szerepe, akinek míg orvosként például egy műtét lebonyolítása a feladata, addig miniszterként inkább az a munkája, hogy támogatást szerezzen a kórházi kapacitások optimalizálásához. Ebben az esetben el kell ismernünk, hogy fontosabb a politikai támogatás megnyerésének képessége, mint az egészségügyi szaktudás. Továbbá itt újra felhozhatjuk a Sartori által reprodukált schumpeteri

infantilizmus-érvet. („Ha egy hozzáértő kilép a saját szakterületéről, teljesítménye érezhetően csökken. Így hamis és alaptalan az a feltételezés is, hogy a nagy elme olyan dolgokban is nagy, amelyekről nem tud semmit.”)

A másik aspektus abból indult ki, hogy komplex társadalmi kérdésekben a választás nem szakmai, hanem politikai alapon történik. Erre jó példa az egykulcsos vagy a progresszív adó kérdése. Mindkét modell mellett fel lehet hozni szakmai érveket, azonban a döntő kérdés értékválasztás alapján történik – mi tartunk fontosabbnak: a gazdasági fellendülést, vagy a társadalmi igazságosságot? Ebből az aspektusból nézve a szakértelem szerepe a döntéshozatalban mindenképpen csak másodlagos tényező lehet.

Így én amellet érvelnék, hogy hiába ültetünk kiváló szakembereket a kormányba, a szakértő a saját szakterületén felhalmozott ismereteit sokszor nem tudja hasznosítani a komplex döntések meghozatalakor, továbbá a legtöbb döntés morális/politikai és nem szakmai alapon történik, így egy elvileg szakértői kormánytól sem várhatunk ésszerűbb döntéshozatalt.

6. A tömegek bölcsessége – kitekintés a deliberatív demokráciák felé

Bár a tanulmány kiinduló helyzete a képviseleti demokrácia vizsgálata, a 20. század végére egyre népszerűbbé vált a deliberatív demokrácia elmélete, így úgy érzem, pár szót erről az elképzelésről is szólnunk kell.

A deliberatív kifejezés szó szerinti jelentése: *eszmecserét magában foglaló*, tehát a deliberatív közvélemény-kutatás az athéni demokrácia ideálját kombinálja a képviseleti kormányzással (Herman 2005). A deliberatív demokráciák lényege, hogy a szavazók szerepe nem csak arra korlátozódik, hogy felelősségre vonja a vezetőket a tevékenységeik után, hanem ösztönzi is a nyilvános politikai vitát, a demokratikus konstellációt (Tema 2013). Fontos szempont, hogy a deliberáció során az állampolgárok elvonatkoztatnak a saját érdekeiktől, és mindannyian a közjót keresik (bár e szempont véleményem szerint erősen idealista elképzelésnek mondható). Pozitívumként megemlíthető, hogy a nyilvános vita során a közügyekkel kapcsolatos információk gyorsan és hatékonyan terjednek, továbbá a vita által a politikai tudásanyag is kiszélesedik. Nem utolsó szempont, hogy a nyilvános párbeszéd által növelhető a rendszer legitimációja, így a deliberatív kutatás kiutat jelenhet egy esetleges demokráciadeficitből. Negatívumként azonban azt is meg kell említenünk, hogy fenn áll annak a veszélye, miszerint az egyének nézeteit a konformitás alakítja és befolyásolja, továbbá a közjó hangoztatása mögött esetenként önző szempontok is állhatnak.

James Surowiecki *A tömegek bölcsessége* című könyvében amellet érvel, hogy a kisebb és nagyobb embercsoportok figyelemre méltóan okosak, sőt a döntéshozatalban gyakrabban eszesebbek, mint külön-külön a legokosabb tagjaik. Surowiecki szerint ahelyett, hogy szakembereket keresgélünk, a tömeget kell megkérdezni, mely elég valószínű, hogy tudja a helyes választ (Surowiecki 2007, 298-312). Ezzel gyakorlatilag teljesen megkérdőjelezi a szakértők szerepét a döntéshozatalban, továbbá azt is, hogy az egyes egyének kognitív tudásnak szerepe lenne a döntéshozatal minőségében.

Megemlíti James Fishkin politológus *tárgyalásos közvélemény-kutatás* elképzelését, mely arra a gondolatra épül, hogy a politikai vitáknak nem szabad és nem is szükséges a politikai elite és a szakértőkre korlátozódnia. A hétköznapi ember nagyon is alkalmas bonyolult kérdések megértésére és megválaszolására, ha elegendő értesülés áll a rendelkezésére. Bár az elképzelés rendkívül időigényes és drága lenne, a képviseleti demokrácia kiüresedésének egyik megoldása lehet.

Surowiecki amellet érvel, hogy az elitek legalább annyira pártosak, mint az átlagszavazó, valamint nem szentelnek több figyelmet a közérdeknek sem. A legérdekesebb felvetése azonban az, hogy egy döntéshozó szervezet létszámának csökkentésével, a helyes válaszok valószínűsége is megfogyatkozik. Továbbá a politikai döntések többsége nem arra vonatkozik, hogy *miként* hajtsunk végre valamit, hanem hogy *mit* hajtsunk végre. Ez alapján pedig nincs okunk azt gondolni, hogy egy szakértő jobban megfelel a döntéshozatal *céljának*, mint egy választópolgár. Surowiecki azonban mégis érdekes gondolattal zárja a könyvét. A legfőbb probléma ugyebár, hogy nincs egy mérce, ami alapján megmondható lenne, hogy egy politikai döntés helyes vagy helytelen, mivel eleve a közjó és a közérdek is a különböző csoportoknak mást és mást jelent. A demokrácia – a jelöltek kiválasztása, a követendő politikai eljárás nem kognitív probléma, ezért a tömegek bölcsessége sem várható el feltétlenül. „A döntések, amelyeket a demokráciák hoznak, talán nem a tömeg bölcsességét szemléltetik. De az a döntés, hogy demokratikusan hozzuk meg őket, igen.” (Surowiecki 2007, 312).

7. Konklúzió

Jelen tanulmány célja egy gondolatébresztés volt, mely arra irányult, hogy végigvegye azokat az aspektusokat, mely alapján kijelenthető lehet, hogy egy politikus nem hoz racionálisabb, ésszerűbb, szakszerűbb döntést a választópolgárainál. A politikai vezetés sikerének zálogát elsősorban nem az elméleti tudás, illetve az ezzel összefüggő kognitív

képességek jelentik. Véleményem szerint célszerűbb a Greenstein által megadott komponensrendszer többi elemére hagyatkozni az egyes vezetők összevetésénél.

A tanulmány a politikai vezetés szintjén vizsgálta a racionalitás és a tudás szerepét, mivel a mai képviseleti demokráciákban a választók csupán azt döntenek el, hogy ki kormányozza őket, és nem a kormányzati szakpolitikákat – a választó nem azt dönti el, hogy mit kell csinálni, hanem hogy ki csinálja.

A politikai vezetők ésszerű döntéshozatalának első cáfolata az volt, hogy a vezetők nem rendelkeznek jobb kognitív képességekkel választópolgáraiknál, csupán tájékozottságbeli és információmennyiségen alapuló különbségekről beszélhetünk. A racionális döntéshozatal modellje irreális, mivel túlzott elvárásokat támaszt a döntéshozók kognitív képességeivel szemben. Bár a politikai vezetők több ismerettel rendelkeznek a politika világáról a választóinknál, a korlátozott racionalitáselmélet kijelenti, hogy a döntéshozó jellegzetesen csak néhány alternatívát vesz figyelembe, vagyis elfogadja az első olyan alternatívát, mely elegendően jónak tűnik a számára, tehát csupán kielégítően jó döntést hoz. A döntéshozók figyelme meglehetősen szűk területre irányul, mivel lehetetlen, hogy egyidejűleg mindenre tekintettel legyenek, és a cselekvés valamennyi alternatíváját alapul véve számítsák ki a költség és haszon megoszlását. A döntéshozók így korlátozottan racionálisak és aszociálisak, vagyis egyedül döntenek. Ennek értelmében az egyének a saját fejükkal gondolkodnak, és nincs szó a szélesen vett külső környezettel való kölcsönhatásról.

Ha a politikai vezetőktől nem várható el a racionális döntéshozatal, akkor kérdés, hogy mennyiben hagyatkozhatnak a szakértők álláspontjára. A 20. században a szakértők autoritása jelentős mértékben erodálódott. A szakértőket sokszor éri az a vád, hogy álláspontjuk nem kellően megalapozott, vagy szándékosan csúsztatnak, főként olyan komplex helyzetek és témák felmerülésekor, mint a politikai döntések meghozatala, hiszen szembenálló vélemények esetén mindkét oldalon neves szakértők sorakoznak fel. Ahhoz, hogy egy szakértői intuíció hozzáértést tükrözzön, szabályos és kiszámítható környezetre van szükség, azonban a politika világa nullaérvényességű környezetnek tekinthető. Így a politológusok intuitív találatai is csupán a szerencsének vagy a hazugságnak tulajdoníthatók, pedig feltehetjük azt a hipotézist, hogy ők rendelkeznek a legtöbb politikai tudással.

A tanulmány arra a szempontra is kitért, hogy mennyiben befolyásolhatja egy politikust a végzettsége. Kijelenthetjük, hogy egy adott szakmai háttér nem csak tárgyi tudást, hanem egy jellemző gondolkodási módot is eredményez, mely aztán visszaköszön a kormányzásban. A jogász szemléletmódban az eljárás mikéntje kiemelt fontosságú, ezzel

szemben a mérnökök inkább a végeredményre fókuszálnak: az, hogy a cél miként érhető el, bizonyos szempontból csak másodlagos tényező a számukra.

A szakértői kormányok létezésének kérdése állandó vitatéma a politikatudomány keretein belül. Amellett érveltem, hogy ha kiváló szakemberek helyet is kapnak a kormányban, onnantól kezdve politikusokká válnak, tehát az elsődleges feladatuk az lesz, hogy a szakértelmükhöz támogatást szerezzenek. Ebben az esetben azonban a politikai támogatás megnyerésének képessége fontosabb, mint a szaktudás. Továbbá komplex társadalmi kérdésekben a választás nem szakmai, hanem politikai alapon történik. Erre jó példa az egykulcsos és a progresszív adó kérdése. Mindkét modell mellett fel lehet hozni szakmai érveket, azonban a döntő kérdés értékválasztás alapján történik – mi tartunk fontosabbnak: a társadalmi igazságosságot, vagy a gazdasági fellendülést?

A tanulmány végén visszatértem az állampolgárok és a vezetők döntéshozatalbeli képességeinek összevetéséhez. Több kutatás is arra az álláspontra jutott, miszerint a kisebb és nagyobb embercsoportok figyelemre méltóan okosak, sőt a döntéshozatalban gyakrabban eszesebbek, mint külön-külön a legokosabb tagjaik. Továbbá egy döntéshozó szervezet létszámának csökkentésével, a helyes válaszok valószínűsége is megfogyatkozik. A legfontosabb tanulság pedig az, hogy a politikai döntések többsége nem arra vonatkozik, hogy *miként* hajtsunk végre valamit, hanem hogy *mit* hajtsunk végre. Ez alapján pedig nincs okunk azt gondolni, hogy egy szakértő jobban megfelel a döntéshozatal céljának, mint egy választópolgár.

Irodalomjegyzék

Brunczel Balázs (2015a): *A szakértelem szerepe a demokrácia minőségében*. <http://real.mtak.hu/29512/> (utolsó letöltés: 2016.11.16.)

Brunczel Balázs (2015b): *Demokrácia és szakértelem*. <http://real.mtak.hu/29516/> (utolsó letöltés: 2016.11.16.)

Deutsch, Karl (1968): *The analysis of international relations*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Dyson, Stephen Benedict (2009): Cognitive Style and Foreign Policy: Margaret Thatcher's Black-and-White Thinking. *International Political Science Review* 1, 33-48.

Eörsi Mátyás (2008): A szakértői kormány. *Élet és irodalom* 38.

Greenstein, Fred (2009): *The Presidential Difference: Leadership Style from FDR to Barack Obama*. Berkeley: The Berkely Electronic Press.

Herman Zita (2007): Szociológia és politológia. A deliberatív közvélemény-kutatás nemzetközi gyakorlata. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (szerk.): *Deliberatív közvélemény-kutatás a magyarországi romák és nem romák viszonyáról*. Budapest: Magyar Agora, 17–29.

Hermann, Margaret G. (2002): *Assessing leadership style: A trait analysis*. Hillirad: Social Science Automation.

Kahneman, Daniel (2013): *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest: HVG.

Kiss Balázs (2013): Érzelmek és politikatudomány. *Politikatudományi Szemle* 3, 7-28.

Kiss J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris.

Körösényi András (2007): A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle* 4, 7-28.

Magyari Nándor László (2015): Tudás(deficit) és politikai szakértelem. *Erdélyi Társadalom* 2, 245-250.

Meszerics Tamás (2008): Demokratikus-e a felhatalmazáselmélet? *Politikatudományi Szemle* 4, 147-159.

Popper, Karl R. (2001): *A nyitott társadalom és ellenségei*. Budapest: Balassi.

Rothkopf (2014): *National Insecurity: American Leadership in Age of Fear*. New York: PublicAffairs.

Sartori, Giovanni (1999): *Demokrácia*. Budapest: Osiris.

Simon, Herbert A. (1982): *Korlátozott racionalitás*. Budapest: Közgazdasági és Jogi.

Surowiecki, James (2007): *A tömegek bölcsessége*. Budapest: Napvilág.

Tóka Gábor (2001): A szavazói magatartás kutatása. *Politikatudományi Szemle* 3, 105-130.

Tema, Malvina (2014): The democratic deficit versus deliberativ democracy in the context of the European Union enlargement policy. *International Relations Quarterly* 4, 1-3.

Theakston, Kevin (2011): Gordon Brown as prime minister: political skills and leadership style. *British Politics* 6 (1), 78-100.

Virág Irén (2013): *Tanuláselméletek és tanítási-tanulási stratégiák*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola

Zsolnai László (2007): Felelősség és döntés. *Korunk* 5.

Elektronikus forrás:

There was a lawyer, an engineer and a politician... Why do professional paths to the top vary so much? <http://www.economist.com/node/13496638> (utolsó letöltés: 2016.11.16.)